

Gorm Boe Petersen og Peter Kurrild-Klitgaard

## Hvad nu hvis? Simulering af strategisk stemmeadfærd og valgresultater ved alternative danske spærregrænser

Vælgere og partier antages ofte at agere strategisk i forhold til hinanden, ligesom spærregrænsen og andre forhindringer antages at påvirke aggregeringen af stemmer. Analyser af omfanget af strategisk adfærd og de sandsynlige konsekvenser af en højere spærregrænse ved anvendelse af data fra kommunalvalg (1993, 1997) og folketingsvalg (1994, 1998) viser, at strategisk stemmeadfærd forekommer i et vist omfang ved danske valg: Valgdeltagelsen er lavere, når en stemmes betydning er mindre, og små partier får relativt færre stemmer ved højere spærregrænser. Vælgernes strategiske reaktioner ved højere spærregrænser, og partiernes evt. modreaktioner simuleres. En spærregrænse på fem pct. vil isoleret set ikke medføre større forandringer, idet alene Enhedslisten vil blive ramt. Markante effekter indtræder alene, hvis eksempelvis antallet af kredsmandater samtidig reduceres. I så fald vil især Socialdemokratiet, Venstre og SF være vinderne, mens Enhedslisten vil være den systematiske taber. De øvrige partiers forhold vil i større grad afhænge af særegne forhold, såsom geografisk koncentration mv.

Hvad ville der ske, hvis man ændrede den danske valglov? Sådanne kontrafaktuelle spørgsmål bliver ofte rejst inden for samfundsvidenskaberne, og i hvert fald bliver den danske valglovs spærregrænse under tiden debatteret, måske især efter valg, hvor vælgerne ikke har givet ét parti eller en bestemt koalition af partier et klart mandat. I sådanne situationer har kritikere af det danske proportionalvalgssystem fra tid til anden hævdet, at hvis blot spærregrænsen blev sat op, ville færre partier blive repræsenteret i Folketinget og resultatet deraf angiveligt være mere stabile regeringer. Selvom det er næsten sikkert, at færre partier opnår repræsentation ved en højere spærregrænse end ved en lavere, så er en sådan observation en utilstrækkelig analyse. Der tages ikke højde for forandringer i aktørernes adfærd, dvs. hvorvidt vælgere og partier vil ændre deres adfærd givet de ændrede omstændigheder (jf. Palfrey, 1989; Myerson og Weber, 1993; Cox, 1994, 1997).

Kan det sandsynliggøres, at såvel vælgere som partier handler strategisk i forhold til den nuværende valglov, er det også sandsynligt, at de to grupper ville reagere strategisk på en ændring af den nuværende to pct. spærregrænse. Deraf følger, at vil man kende de mandatmæssige konsekvenser af en anden spærregrænse, er det ikke nok at se på de seneste valgresultater og meningsmålinger og så justere mandatfordelingen i forhold til, hvem der klarer eller ikke klarer sig. Kun hvis partiernes og vælgernes mulige *modstrategier* inddrages, er det muligt at lave en nogenlunde realistisk beregning af de mandatmæssige konsekvenser af forandringer i spærregrænsen.

Formålet med nærværende studie er derfor at undersøge, om der er grund til at formode, at vælgere og partier handler strategisk i forhold til de institutionelle rammer, hvorunder stemmen afgives, samt i bekræftende fald at vurdere de mandatmæssige konsekvenser af alternative rammer, specifikt en fem pct. spærregrænse.

Vi vil indledningsvist præsentere nogle teoretiske overvejelser om strategisk adfærd. Efterfølgende anvender vi disse på danske forhold ved først at undersøge, hvorvidt strategisk stemmeadfærd overhovedet finder sted ved at lede efter tegn på strategisk vælgeradfærd ved to kommunalvalg (1993, 1997). Dernæst vil vi foretage simuleringer af, hvorledes to folketingsvalg (1994, 1998) kunne være faldet ud, hvis spærregrænsen havde været højere, herunder hvis enten kun vælgere opfører sig strategisk, eller hvis både vælgere og partier gør det.

### **Valglovgivningen og vælgernes og partiernes strategiske muligheder**

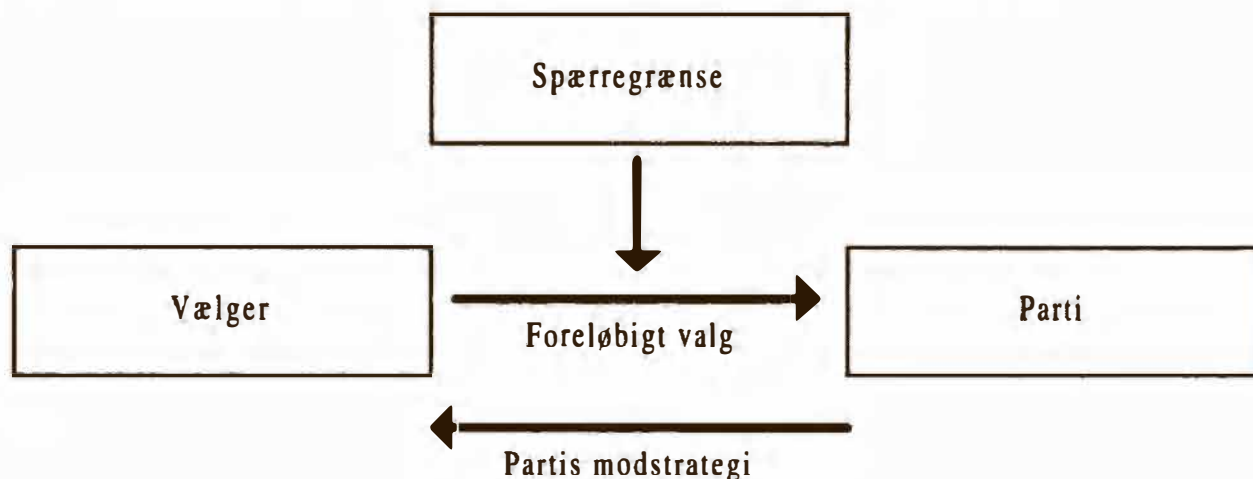
Anlægger man et rationelt-institutionelt perspektiv på vælgeradfærd, er det oplagt, at adfærd ikke finder sted i et vakuum: Såvel vælgere som partier må tage hensyn til de institutionelle regler, hvorunder de interagerer, herunder de fordele og omkostninger, der er forbundet med alternative handlingsmuligheder, samt sandsynlighederne for forekomsten af disse.

I relation til valg handlinger betyder det konkret, at den enkelte vælger må antages at gøre sig nogle overvejelser om, hvor stor eller lille en forventet nytte vedkommende har ved alternative handlinger. Strategisk stemmeadfærd kan således siges at finde sted, når vælgeren vælger en anden handling end den, der ville være vedkommendes mest foretrukne vurderet alene på værdien af udfaldet, uden hensyntagen til sandsynligheden for dets forekomst.

Dette perspektiv bliver relevant, så snart der er tale om en "spærregrænse" i et valg system, forstået som et vist mindstekrav for at opnå repræsentation, og det er der per definition i ethvert valg system, hvad enten der er tale om en eksplicit spærregrænse, der skal passeres for at opnå repræsentation i form af et fastsat krav om en vis procent-andel af samtlige stemmer, eller en *de facto* spærregrænse i form af det antal stemmer, der som minimum skal nås for at kunne være sikker på at blive repræsenteret. Betydningen er illustreret i figur 1, der viser, hvorledes vælgere og partier må vælge strategisk i forhold til hinanden og forventninger om, hvorledes parterne hver især vil handle, og hvorledes de institutionelle rammer kan påvirke deres muligheder. Hvis for eksempel vælgerens mest foretrukne parti ikke har chance for at blive repræsenteret, kan det lede vedkommende til at overveje at stemme på dennes næstmest foretrukne parti. Omvendt kan et politisk parti også blive nødt til at revurdere situationen, hvis det ser ud til ikke at klare spærregrænsen og for eksempel overveje mulige alliancer med et eller flere andre partier. Figuren viser også, at partiernes modstrategier sætter vælgerne i en ny situation, som de skal reagere i forhold til. Derved sættes partierne igen i en ny situation, osv. Dette illustrerer det dynamiske forhold mellem partier og vælgere op til valgets afholdelse.

Dette udgangspunkt kan udbygges med en række overvejelser formuleret af en af de førende forskere inden for strategisk stemmeadfærd, den amerikanske politolog Gary W. Cox (Cox, 1994, 1997). Cox' model tager udgangspunkt i et valg system, hvor alle mandater fordeles som kredsmandater. Derudover indebærer modellen, at der er  $k$  kandidater, der konkurrerer om  $m$  kredsmandater samt, at hver vælger afgiver én stemme, der bestemmes ud fra dels, hvem vælgeren anser for at være bedst, og dels hvem vælgeren anser for at have størst chance for at

Figur 1. Strategisk forhold mellem partier, vælgere og spærregænse



blive valgt (Cox, 1997: 71). Vælgernes præferencer kan da udtrykkes som en nyttefunktion, hvor hver kandidat tildeles en vis nytte, og hvor nogle kandidater sagtens kan tildeles samme nytte – dog ikke alle, da vælgere bekymrer sig om, hvem der vinder valget (Cox, 1994: 610). I tillæg til præferencer og forventninger antager Cox endvidere, at alle vælgere aggregerede præferencer er kendt gennem meningsmålinger eller lignende (Cox, 1997: 74). Dermed kan man i princippet udregne alle kandidaters vinderchancer, givet at andre vælgere oplysninger til meningsmålingsinstitutterne er oprigtige – og stemme strategisk i forhold dertil.

Der er, ifølge Cox, overordnet set to former for strategisk stemmeadfærd. For det første kan en kandidat miste stemmer, hvis vælgere anser deres stemme for unødvendig til at sikre dennes valgsejr.<sup>1</sup> For det andet kan en kandidat miste stemmer, hvis vælgere anser kandidaten for at være så langt tilbage i meningsmålingerne, at vedkommende ikke kan vinde (Cox, 1994: 611ff.). For de kandidater, vælgere forlader af frygt for stemmespild, er det ifølge Cox kun de kandidater, der har en dårligere plads i meningsmålingerne end kandidaten med den  $m+1$ 'te plads,  $k_{m+1}$ , der over tid vil blive forladt af vælgere. Dette betyder, at  $k_{m+1}$ 's stemmeandel i valgprognoserne fungerer som spærregænse.

Selv hvis vælgere har et motiv til at stemme strategisk, er det ikke sikkert, det sker. For det første stemmer vælgere "ærligt", hvis de alternative kandidater, der klarer sig bedre i meningsmålingerne, anses for lige gode/dårlige. For det andet vil vælgere med langsigtede præferencer (for eksempel at kandidaten genopstiller) også stemme ærligt (Cox, 1997: 76-78).

### *Vælgernes strategier*

Ser man først på situationen fra vælgeradfærdsperspektivet, har to følger af de institutionelle rammer, hvorunder stemmen afgives, været i fokus i den internationale forskning. Disse to er, at vælgeren enten (1) helt lader være med at stemme, eller (2) stemmer strategisk (dvs. stemmer for et alternativ, der ikke er vedkommendes mest foretrukne).

Angående sofavallet er de institutionelle rammers betydning undersøgt af blandt andre Lijphart (1994: 1ff.). Han finder, at valgdeltagelsen i flertalsvalgssystemer er

cirka ti procentpoint lavere end i proportionalvalgssystemer. Årsagen vurderes at være todelt. For det første har vælgeren oftest flere kandidater at vælge mellem i proportionalvalgssystemer, hvorved man kan stemme på en kandidat, der er i bedre overensstemmelse med éns præferencer, og at dette dermed bedre kan "trække" vælgerne til stemmeurnerne. For det andet er chancen for at spille sin stemme mindre i proportionalvalgssystemer, da det er lettere for partier at opnå repræsentation (Lijphart, 1997: 7).<sup>2</sup> Det er svært ikke at give Lijphart ret: Han støtter sig til et overvældende empirisk materiale, og der er ikke nogle oplagte alternative forklaringer på forskellene i valgdeltagelsen mellem de nævnte lande; de varierer ikke systematisk med hensyn til de socioøkonomiske faktorer, der i litteraturen om so-favælgere traditionelt fremhæves som vigtige, nemlig indkomst og uddannelse (Ragsdale og Rusk, 1993: 730ff.).

De institutionelle rammers betydning for strategisk stemmeadfærd er også velundersøgt, og i hvert fald én manifestation af strategisk stemmeadfærd er blevet fremhævet som værende gældende uanset valgsystem: Kandidater/lister, hvis vinderchancer er små, forlades af vælgerne af frygt for stemmespild. Dette ses i Tyskland ved, at partier med små stemmeandele ved parlamentsvalg generelt får en større andel af de såkaldte "andenstemmer" (*Zweistimmen*), der fordeler tillægsmandater til alle partier med et landsgennemsnit på over fem pct., end "førstemmer" (*Erststimmen*), der fordeler mandater ved flertalsvalg i enkeltmandskredse (Barnes et al., 1962; Fisher, 1973). I Storbritannien, hvor samtlige mandater ved parlamentsvalg fordeles ved flertalsvalg i enkeltmandskredse, ses samme tendens; nogle vælgere undlader at stemme på kandidater med ringe vinderchancer (Galbraith og Rae, 1989). Hos Niemi, Whitten og Franklin er stemmeadfærden tillige kortlagt gennem spørgeskemaer (1992: 232ff.; Campbell et al., 1993: 234ff.), hvilket giver mulighed for, at den samlede grad af strategisk stemmeadfærd kan undersøges. Her anslås det, at 17 pct. af de britiske vælgere stemmer strategisk. Ligeledes viser det sig, at højtuddannede, politisk interesserede, samt vælgere med lav partiidentifikation i højere grad end gennemsnittet stemmer strategisk. Endelig påpeges det, at omfanget af strategisk stemmeadfærd afhænger af, om to kandidater stemmeandelsmæssigt har skilt sig ud fra de andre kandidater. Jo mindre udtalt dette er, jo mindre strategisk stemmer folk.

#### *De politiske partiers modstrategier*

For det andet sæt af aktører, de politiske partier, er spændvidden i de forhåndenværende modstrategier anderledes og langt mere kompliceret, og empirien er langt mindre solid. Partiernes valg er ikke så simpelt og så givet som at vælge mellem at stemme på ét af flere alternativer eller at blive hjemme, men omfatter i et vist omfang muligheden for selv at påvirke processen gennem strategisk manipulation.<sup>3</sup>

Her står også to mulige reaktioner centralt i litteraturen. *Dimensionsmanipulation* er, som det meste af litteraturen om strategisk manipulation, kendt fra parlamentsstudier (Riker, 1982, 1986). Idéen er, at politiske tabere gennem introduktion af en alternativ måde at vurdere en politisk sag på ændrer stemme fordelingen i den pågældende sag. En lignende taktik kan også bruges af partier, der ligger under spærregrænsen i en valgkamp; de kan forsøge at introducere nye

emner og derved forsøge at ændre valgresultatet (Riker, 1982: 171-172). Teoretisk set er dette en meget sandsynlig strategi, da stabile præferenceligevægte mellem vælgerne bliver sjældnere jo flere vælgere, der er (Riker, 1982: 185; Kurrild-Klitgaard, 1999). En anden form for strategisk manipulation, som måske bedst kunne kaldes *metodemanipulation*, er, hvor aktørerne – her partierne – ændrer direkte på selve mekanismen, hvorved et valg foretages, i en forventning om, at det vil ændre resultatet i deres favør. Den mest ekstreme form for metode-manipulation, som politiske partier kan anvende, er at ændre sammensætningen af det relevante vælgerkorps, for eksempel ved at udvide eller begrænse stemmeretten, ved at ændre mandatfordelingen mellem regioner, eller – som det jævnligt forekommer i USA – når man i systemer med flertalsvalg i enkeltmandskredse ændrer kredsinddelingen, såkaldt "gerrymandering". En mere moderat form for metodemanipulation er valgteknisk samarbejde, som er kendt i de fleste valg-systemer, hvor der sker en slags stemmemæssig "fusion" mellem flere aktører, som føler sig underrepræsenteret i valgsystemet. Dette er især tilfældet, hvis valg-måden er flertalsvalg i enkeltmandskredse, og hvor løsningen ofte er, at en kandidat trækker sig til fordel for en anden, hvis chancer vurderes at være bedre. I proportionalvalgssystemer kan en lignende løsning være, at to eller flere politiske partier decideret fusionerer, såsom for eksempel Enhedslisten er et resultat af. En anden, mindre vidtgående form for valgteknisk samarbejde, som er mulig i nogle politiske systemer, er valgforbund (Cox, 1997: 62).

### **Vælgernes rationelle adfærd og partiernes modstrategier på kommunalt plan**

Skal man empirisk afprøve de to her skitserede teoretiske formodninger – at vælgerne alt andet lige forlader små partier eller bliver hjemme på sofaen, hvis det er sværere for kandidater/lister at opnå valg – på danske forhold, må det nødvendigvis ske på kommunalvalgsniveau. Dette skyldes, at vælgernes stemme i forbindelse med folketingsvalg, udover at tælle ved kredsmandatsfordelingen, også tæller i den landsdækkende fordeling af tillægsmandater. Dermed er alle vælgere i et vist omfang underlagt samme stemmemæssige rammer, hvilket i praksis reelt umuliggør sammenligninger på tværs af enheder. Ved at gå ned på kommunalvalgsniveau opnås de nødvendige komparative muligheder: Her er der 275 enheder, og den enkelte stemme tæller kun i vælgerens hjemkommune. Vi vil derfor i det følgende undersøge, hvorvidt der er empirisk konstaterbare sammenhænge mellem, hvor svært det er for et parti at blive repræsenteret i en kommunalbestyrelse, og hvor stor valgdeltagelsen er, og mellem hvor svært det er at blive repræsenteret i en kommunalbestyrelse, og hvorledes de små partier, der er truet af spærregrænsen, klarer sig.

I forbindelse med undersøgelsen af, hvorvidt faldende valgdeltagelse er bestemt af, hvor svært det er at blive valgt, er den afhængige variabel omfanget af valgdeltagelsen, målt ved stemmeprocenten i danske kommuner ved kommunalvalget i 1997. Den centrale uafhængige variabel er den kommunale *de facto* spærregrænse udtrykt i antal stemmer, der skal til for at opnå repræsentation, dvs. hvor svært det er at blive valgt, udregnet ud fra Lijphart-Gibberd formelen.<sup>4</sup> En simpel statistisk analyse af forholdet imellem disse to størrelser viser en relativt høj og

statistisk signifikant negativ korrelation mellem dem (Pearson's  $r = -0,512$ ,  $p = 0,000$ ). Der er med andre ord god grund til at forvente, at danske vælgere handler rationelt, således at en højere kommunal spærregrænse fører til lavere valgdeltagelse, og en lavere spærregrænse til højere valgdeltagelse. Andre faktorer kan dog spille ind, for eksempel uddannelse og indkomst. Uddannelse operationaliseres her som andelen af befolkningen i den pågældende kommune mellem 20-66 år, der har en mellemlang eller lang videregående uddannelse. Indkomst operationaliseres som gennemsnitlig personindkomst i kommunen. Endelig er medtaget en dummy-variabel for valgets tæthed, som også er blevet fremhævet som bestemmende for vælgernes stemmebeslutning; værdien er 1, hvis borgmesterfarven har været den samme siden kommunalreformen i 1970, og 0 hvis dette ikke er tilfældet. Resultaterne for regressionsligningen er vist i tabel 1.

Tabel 1. Standardiserede koefficienter, kommunalvalgsdeltagelse (stemmeprocent), 1997 afhængige variabel

Variabel	Standardiseret koefficient	Prob. (t)
Spærregrænsen	-0,597	0,00
Indkomst	-0,206	0,00
Uddannelse	0,386	0,00
Valgtæthed	-0,085	0,09

$R^2$  (just.) = 0,33, N=275.

Kilde: KommunalStatistisk DataBase (KSDB) og egne beregninger.

Resultaterne viser, at spærregrænsen, indkomsten og uddannelsesniveaet er signifikante forudsigelsesvariable i forhold til stemmeprocenten, og at fortegnet for spærregrænsen er som forventet. Jo højere kommunal spærregrænse, jo lavere valgdeltagelse. Dette er et resultat, der er konsistent med andre studier, der har fundet en negativ sammenhæng mellem kommunestørrelse og valgdeltagelse (Mouritzen, 1997; Frandsen, 2002). Derimod synes valgets tæthed ikke at have synlig betydning.

Når det gælder strategisk stemmeadfærd, er analysen gennemført for kommunalvalgene i 1993 og 1997. Den afhængige variable i regressionsligningerne er stemmeandelene for de fire små kommunale partier, dvs. Centrum-Demokraterne (D), Det Radikale Venstre (B), Fremskridtspartiet (Z) og Kristeligt Folkeparti (Q). Hvis vælgere stemmer strategisk i forhold til disse partier, fordi det er svært at opnå repræsentation i en kommune, burde det kunne ses her. Den kommunale *de facto* spærregrænse, udtrykt i antal stemmer nødvendige for at opnå repræsentation, er fortsat den centrale uafhængige variabel. Med hensyn til kontrolvariable er Niemi et al.s konklusioner anvendelige, dvs. at uddannelsesniveau, politisk interesse, partiidentifikation og valgenes tæthed påvirker den strategiske stemmeadfærd (Niemi, Whitten og Franklin, 1992; Campbell et al., 1993). Af disse er det kun muligt at undersøge uddannelsesniveaet og valgenes tæthed, hvilket naturligvis er problematisk. For uddannelsesniveaets og valgets tætheds vedkommende genbruges

variablerne fra tabel 1. Derudover har vi valgt også at inddrage regionale "højborge" for Q (Viborg og Ringkøbing) og Z (Nordjylland) som dummy-kontrolvariable. Tabel 2 viser de standardiserede koefficienter for de fire partiers regressionsligninger, samt modellernes samlede forklaringskraft.

Tabel 2. Regressionsligninger. Stemmeandele for Q, D, B og Z ved kommunalvalgene 1993 og 1997 som afhængige variable.

Parti/ valg	Antal kommuner, partiet opstillede i ved valget	R <sup>2</sup>	Standardiserede koefficienter	Prob (t)
Q/1993	98	0,45	Regionale højborge (0,497)	0,00
			Uddannelse (-0,245)	0,01
			Spærregrænsen (-0,169)	0,05
Z/1993	200	0,17	Uddannelse (-0,277)	0,00
			Regionale højborge (0,256)	0,00
B/1993	157	0,04	Spærregrænsen (-0,210)	0,01
D/1993	62	0,04	ingen signifikante led	----
Q/1997	84	0,52	Regionale højborge (0,564)	0,00
			Uddannelse (-0,247)	0,01
			Spærregrænsen (-0,172)	0,05
Z/1997	168	0,15	Indkomst (-0,225)	0,00
			Spærregrænse (-0,209)	0,00
			Regionale højborge (0,178)	0,02
D/1997	59	0,04	Ingen signifikante led	----
B/1997	148	0,02	Ingen signifikante led	----

Note: Tallene i parentes angiver standardiserede koefficienter. Tabellen viser for de signifikante koefficienter kun koefficienterne for den endelige model. De insignifikante led er således udeladt.

Kilde: KSDB og egne beregninger.

Der er en grund til at formode, at den kommunale *de facto* spærregrænse har betydning for omfanget af strategisk stemmeadfærd. Stemmeandelene for B (1993), Z (1997) og Q (1993, 1997) synes således at samvariere negativt med den kommunale spærregrænse, når der kontrolleres for andre variable. For alle regressionsmodeller gælder det tillige, at fortegnene er "rigtige" (om end de i nogle tilfælde er statistisk insignifikante): Jo højere spærregrænse, jo mindre er tendensen til, at vælgerne stemmer på små partier. Dog hører det med, at modellerne kun for Q's vedkommende udviser en større, samlet forklaringskraft.

Den samlede konklusion er således – med den entydige litteratur, der findes på området og nærværende analyser for danske vedkommende – overvejende positiv.

Kun vedrørende formodningen om, at partier med små stemmeandele forlades af vælgerne, er styrken af resultaterne ikke helt så stærke som forventet. Vi forventer dog, at vælgerne i højere grad vil forlade partier med små stemmeandele ved folketingsvalg, end det har vist sig at være tilfældet ved kommunalvalg. Dette skyldes, at folketingsvalgslovens spærregrænse på to pct. er bredt kendt og langt mere gennemskuelig for vælgerne end kommunalvalgslovens.

Det er sværere at undersøge de politiske partiers rationelle valg af modstrategier, ikke mindst fordi spændvidden i mulighederne er væsentligt større. Det er for eksempel for nærværende ikke muligt at undersøge dimensionsmanipulation empirisk for Danmarks vedkommende. En sådan undersøgelse ville kræve tilnærmelsesvis perfekt information om, hvilke emner partierne kan/vil tage op i en valgkamp, samt hvilke vælgere, der vil skifte parti som følge af de nyintroducerede emner, og eger sig bedre til større, historiske casestudier. Analyse af forskellige former for metodemanipulation er ligeledes vanskelig, idet det i vidt omfang forudsætter kontrafaktiske studier af, hvad der ville ske, hvis virkelige præferencer blev aggregeret med alternative procedurer, for eksempel med forskellige beslutningsmekanismer (jf. Kurrild-Klitgaard, 2000) eller valgsystemer (Poulsen og Mikkelsen, 1999). Tilbage står muligheden for valgteknisk samarbejde. Før det er sandsynliggjort, at valgteknisk samarbejde er en reaktion i forhold til det danske valgssystem, skal adfærden for det første kunne påvises. Derudover skal det kunne vises, at valgsystemet diskriminerer dem, der ikke indgår i valgteknisk samarbejde, da der ellers kunne være andre årsager til samarbejdet.

Den første betingelse er undersøgt af Elklit, som har konkluderet, at ud af landets 275 kommuner, var der ved kommunalvalget i 1997 indgået valgforbund i 262 (Elklit, 1999). Den sidste betingelse er blevet undersøgt af Gallagher, som konkluderer, at store partier svagt overrepræsenteres, hvis den kommunale d'Hondt'ske fordelingsmåde bruges i stedet for den næsten fuldstændigt repræsentative største brøks metode (Gallagher, 1991: 34). Tilsammen antyder disse observationer, at partier slår sig sammen for at modvirke valglovens skævvridning i mandatfordelingen. Der er således grund til at formode, at også danske partier reagerer systematisk på betingelserne for stemmeafgivning.

Samlet må konklusionen være, at såvel danske som udenlandske partier og vælgere generelt tenderer i retning af at reagere rationelt i forhold til de rammer, hvorunder stemmen afgives. Dermed synes det også rimeligt at formode, at danske partier og vælgere vil reagere systematisk i forhold til en højere spærregrænse.

### **Manipulation af spærregrænsen på landsplan**

De mandatmæssige konsekvenser af en højere spærregrænse kan ikke besvares fyldestgørende ud fra den foregående analyse alene, for eksempel kan vi intet sige om, hvem de vælgere, der stemmer strategisk, vil stemme på. Disse og andre "huller" vil vi søge udfyldt gennem inddragelse af Cox' model om strategisk stemmeadfærd. Der er imidlertid mindst fem problematikker, der rejser sig i forhold til anvendelsen af teoretiske overvejelser om strategisk adfærd på danske forhold.

Den første problematik vedrører selve valgsystemet. Det danske valgssystem er væsentligt mere uigennemskueligt end et rent kredsmandatssystem (Elklit, 1998).



Det kunne derfor hævdes, at vælgerne generelt stemmer "ærligt", idet der ikke er åbenlyse potentielle "tabere" at stemme strategisk i forhold til. Det er imidlertid en betingelse, før denne kritik kan godtages, at vælgerne ligesom Cox fokuserer på kandidat- og ikke partiniveau. I Danmark er der stadig tradition for, at meningsmålinger gennemføres på partiniveau; det betyder, at vælgernes overblik over kandidaters vinderchancer kun gælder antal mandater, ikke *hvem* der vælges. Overføres denne konklusion til Cox' model, skal modellen modificeres, så vælgerne kun tænker på partier, når de overvejer, hvor mange der bliver valgt.

Det andet problem er, at det ikke kun er partiets vinderchancer, der indgår i vælgernes stemmekalkule. Det kan illustreres ud fra Elklit og Roberts, der arbejder med strategisk stemmeadfærd i forhold til foretrukne regeringsalternativer efter valget (Elklit og Roberts, 1995: 15). Ideen er her, at vælgerne stemmer strategisk i håb om, at deres foretrukne regeringsalternativ materialiseres. For det ene af de to folketingsvalg (1998) forventer vi dog ikke, at kritikken har betydning i forhold til mandatberegningerne, idet alle partier allerede lang tid før disse valg offentliggjorde deres foretrukne regeringsalternativ. Dermed har vælgere, for hvem en bestemt regeringskonstellation efter valget er vigtigst, allerede haft mulighed for at ændre deres stemme, og derfor påvirkes udgangspunktet for beregningerne ikke. Anderledes forholder det sig, hvis et parti ikke vil offentliggøre dets foretrukne regeringsalternativ, som det var tilfældet med Q i 1994. Her er det sandsynligt, at Q-vælgere i højere grad end ellers vil stemme strategisk, hvis partiet falder under spærregrænsen, idet det for disse vælgere er muligt, at hverken deres mest foretrukne regerings- eller partipræference realiseres. Den analytiske konsekvens er derfor, at de udregnede vælgervandringer for Q er en underdrivelse af de virkeligt forekommende vælgervandringer ved en højere spærregrænse.

Et tredje problem angår identifikationen af de vælgergrupper, der stemmer ærligt, dvs. Cox' definition af indifferente vælgere som bestående af partiernes "hard core support", hvorimod gruppen af vælgere, der tænker langsigtet i stemmeafgivelsen, defineres som personer "who seek to affect the outcome of future elections by demonstrating stubbornness in this election" (Cox, 1997: 76-77). Man må imidlertid spørge, om disse to vælgertyper i virkeligheden ikke dækker samme vælgertype, nemlig kernevælgerne. Dette understøttes af, at Cox andetsteds hævder, at partier, der udsættes for strategisk stemmeadfærd, over tid kun vil have en stemmeandel svarende til deres "hard-core support" (Cox, 1994: 611). Vi har derfor valgt at simplificere Cox' model til at antage, at kun kernevælgere stemmer ærligt.

Et fjerde spørgsmål er, hvilken spærregrænse der skal erstatte kandidat  $k_{m+1}$ 's stemmeandel i Cox' model. Hvilken spærregrænse, der gælder i Danmark, kan enten tage udgangspunkt i vælgernes egen opfattelse eller i en beregning af, hvilken faktisk stemmeandel som kræves, før et parti opnår repræsentation i Folketinget. Tages der udgangspunkt i den faktiske spærregrænse, må den bygge på, hvad der kræves for at vinde et kreds- eller tillægsmandat. Efter Lijphart-Gibberd formelen for den stemmeandel, der skal til før, at et parti har mulighed for at vinde et kredsmandat,<sup>5</sup> viser en udregning, at det i gennemsnit krævede 5,8 pct. af stemmerne i 1994 og 5,1 pct. i 1998 for at vinde et kredsmandat. Sammenholdes dette

med kriterierne for at vinde tillægsmandater er konklusionen, at med mindre der er en stærk lokal kandidat (som for eksempel Jacob Haugaard i 1994 eller Kirsten Jacobsen i 1998), så er to pct. spærregrænsen den *faktiske* begrænsning for et parti, der vil repræsenteres i Folketinget.<sup>6</sup> Uanset disse faktiske forhold er det i sidste ende vælgerens subjektive opfattelse af spærregrænsen, der er afgørende – hvilket kunne undersøges gennem interviews. Men når medierne næsten altid refererer til to pct. reglen i forbindelse med valganalyser, så giver det formodentlig en god substitut for den typiske vælgers opfattelse af den reelle begrænsning for at komme i Folketinget. Indsættes denne antagelse vedrørende spærregrænsen i Cox' model, bliver resultatet, at vælgerne kun stemmer strategisk i forhold til partier, der klarer sig dårligere end to pct. i meningsmålingerne.

Før mandatberegningen kan gennemføres, skal yderligere et spørgsmål diskuteres, nemlig til hvilke partier ikke-kernevælgere vil gå – hvis de overhovedet stemmer. Her er det først nødvendigt at beregne, hvem der anses for ikke-kernevælgere. Beregningerne af hvem, der anses for at være ikke-kernevælgere, bygger på valgundersøgelserne fra 1994 og 1998, gennemført ved hjælp af surveys lige efter de to valg. Den umiddelbart letteste måde at identificere kernevælgere og ikke-kerne-vælgere på er ved først at identificere kernevælgere og så trække disse fra det samlede antal vælgere. Kernevælgere lader sig relativt let afdække gennem den såkaldte partiidentifikationsvariabel (Campbell et al., 1993: 210ff.). I valgspørgeskemaerne identificeres kernevælgere ud fra tre spørgsmål: Først blev respondenterne spurgt, om de følte sig knyttet til et parti. Dernæst blev de spurgt om, hvilket parti det var, og til sidst om hvor nært tilhørsforholdet var. Vi har valgt at identificere kernevælgerne ud fra, at respondenterne enten skal føle sig meget eller ret nært tilknyttet et parti.<sup>7</sup>

Med hensyn til hvor ikke-kernevælgerne vil gå hen, fastslår Cox blot summarisk, at kandidaten skal klare sig bedre i meningsmålingerne (Cox, 1997: 78). Dette må også gælde i Danmark, men hvis det skal være muligt at beregne følgerne af en ændret spærregrænse, skal det også afgøres, til *hvilke* partier ikke-kernevælgerne vil gå. Det mest nærliggende vil i den forbindelse være at antage, at frafaldne vælgere stemmer på det parti, der ligger næstnærmest deres politiske synspunkter, hvilket er i tråd med eksempelvis Downs' medianvælgertheorem (Downs, 1957) og den deraf udviklede spatiale modellering af vælgeradfærd.<sup>8</sup> Dette valg identificeres i spørgeskemaet ud fra spørgsmålet, om respondenterne havde overvejet at stemme på et andet parti, og hvis ja – hvilket? Derudover skal der tages hensyn til, at nogle slet ikke vil stemme, hvis spærregrænsen sættes op. Disse vælgere er i analysen identificeret som ikke-kernevælgere, der har svaret, at de overvejede et andet parti, men ikke vidste hvilket.<sup>9</sup>

### *Simuleringer af mandatfordelinger ved folketingsvalgene 1994 og 1998*

Det første trin i beregningen af de simulerede valgresultater er at hæve spærregrænsen til fem pct., hvorefter det afgøres, om nogle partier ikke opnår repræsentation i Folketinget. For de partier, som ikke vinder mandater, skal kernevælgerne identificeres. De resterende vælgere, ikke-kernevælgerne, vil jf. ovenstående flytte deres stemme over på andetvalget eller blive sofavælgere, hvis deres favoritparti

ikke har chance for at komme i Folketinget. Derefter udregnes mandattallet som foreskrevet i valgloven.

Bruges de opnåede procentfordelinger som fordelingsnøgle for de stemmer, der oprindeligt er tildelt de partier, der ikke opnår repræsentation ved den højere spærregrænse, kan nye stemme- og mandattal for de resterende partier beregnes med udgangspunkt i valgloven. Øvelsen foretages for både 1994- og 1998-valgene, og derved fås mandatfordelingerne for de to valg i tabel 3. I sammenligningen mellem valgene skal to forbehold dog huskes. For det første skal der i forbindelse med 1994-valget for Q's vedkommende tages et forbehold, idet nogle af partiets vælgere, som tidligere nævnt, givetvist har stemt strategisk for at støtte deres foretrukne regeringsalternativ. For det andet skal man være opmærksom på, at nogle vælgere vedbliver med at stemme ærligt, selvom spærregrænsen hæves – også selvom de ikke er kernevælgere. Derved kan vælgervandringerne blive overdrevet i tabellen i forhold til, hvad der faktisk ville blive tilfældet.

Analysen viser, at forandringerne ved at hæve spærregrænsen til fem pct. må forudsiges at blive relativt små. Kun ét parti vil blive negativt ramt ved begge valg; Ø, og målt i mandater vil der kun være tale om henholdsvis seks og fem mandater, der ville blive flyttet. De systematiske vindere bliver først og fremmest F og A, hvilket er mindre bemærkelsesværdigt, idet de er de to partier, der i den traditionelle højre-venstre skala ses som liggende henholdsvis tættest og næst-tættest på netop Ø. De øvrige forandringer er for få og små til at konkludere yderligere på. Mere vidtgående forandringer i Folketingets sammensætning vil forudsætte andet og mere end at hæve spærregrænsen, for eksempel en halvering af antallet af kredsmandater på amts-/storkredsniveau til fordel for tilsvarende flere tillægsmandater. En sådan revideret simulering er foretaget for de to valg i tabel 4.

I simuleringen i tabel 3 opnåede alle andre partier end Enhedslisten et kredsmandat, men det vil ikke være tilfældet, hvis antallet af kredsmandater reduceres. Hvor der i 1994 blev flyttet om på 20 mandater, er dette tal i 1998 24 mandater. Vindere og tabere kan aflæses i rækkerne mærket "nettogevinst", der angiver partiernes mandatmæssige nettogevinst ved forhøjelsen af spærregrænsen, ligesom tabellens nederste række angiver de gennemsnitlige "nettogevinster". De to store vindere er A og F, som under disse forudsætninger får markant flere mandater ved begge valg end ved den nuværende spærregrænse på to pct.; i gennemsnit vinder de henholdsvis 7,5 og fem mandater hver ved de simulerede valg. Derudover vinder de to store borgerligt-liberale partier, V og C, også henholdsvis fem og 2,5 mandater i gennemsnit. En mere overraskende, om end beskedene vinder er Z i 1998. Årsagen er, at Kirsten Jacobsens mange personlige stemmer i Nordjylland sikrede Z et kredsmandat – selv efter halveringen af kredsmandater. Hendes stemmetal trak fire ekstra tillægsmandater med ind i Folketinget, uanset partiet kun fik to pct. af stemmerne. De store tabere ved en højere spærregrænse synes systematisk at være Enhedslisten, samt de tre små midterpartier (B, D og Q), som alle har problemer med at blive repræsenteret ved en fem pct. spærregrænse og et reduceret antal kredsmandater.

Resultaterne er ikke trivielle. For det første fremhæver de den relativt lille selvstændige betydning af en højere spærregrænseprocent som determinant for et mindre

Tabel 3. Faktiske og simulerede mandatfordelinger, 1994- og 1998-folketingsvalgene

Mandater	Partier											I alt
	Socialdemokratiet (A)	Radikale Venstre (B)	Konservative Folkeparti (C)	Centrumdemokraterne (D)	Socialistisk Folkeparti (F)	Dansk Folkeparti (O)	Kristeligt Folkeparti (Q)	Venstre (V)	Fremskridtspartier (Z)	Enhedslisten (Ø)	Andre	
Valget 21.09.1994	62	8	27	5	13	-	0	42	11	6	1	175
Fem pct. spærregrænse	64	8	27	5	16	-	0	42	12	0	1	175
Nettogeinst	+2	0	0	0	+3	-	0	0	+1	-6	0	
Valget 11.03.1998	63	7	16	8	13	13	4	42	4	5	-	175
Fem pct. spærregrænse	64	7	16	8	16	13	4	43	4	0	-	175
Nettogeinst	+1	0	0	0	+3	0	0	+1	0	-5	-	
Gennemsnitlig nettogeinst ved valg, hvor parti deltog	+1,5	0	0	0	+3	0	0	+0,5	+0,5	-5,5	0	

Kilder: Borre og Andersen (1994); Andersen et al. (1998); Indenrigsministeriet (1996, 1999); egne beregninger.

*Tabel 4. Faktiske og simulerede mandatfordelinger, 1994- og 1998-folketingsvalgene, ved halvering af kredsmandater*

Mandater	Partier											
	Socialdemokratiet (A)	Radikale Venstre (B)	Konservative Folkeparti (C)	Centrumdemokraterne (D)	Socialistisk Folkeparti (F)	Dansk Folkeparti (O)	Kristeligt Folkeparti (Q)	Venstre (V)	Fremskridtspartier (Z)	Enhedslisten (Ø)	Andre	I alt
Valget 21.09.1994	62	8	27	5	13	-	0	42	11	6	1	175
Fem pct. spærregrense, red. af kredsmandater	69	0	30	0	18	-	0	46	12	0	0	175
Nettogevinst	+7	-8	+3	-5	+5	-	0	+4	+1	-6	-1	
Valget 11.03.1998	63	7	16	8	13	13	4	42	4	5	-	175
Fem pct. spærregrense, red. af kredsmandater	71	0	18	0	18	15	0	48	5	0	-	175
Nettogevinst	+8	-7	+2	-8	+5	+2	-4	+6	+1	-5	-	
Gennemsnitlig nettogevinst ved valg, hvor parti deltog	+7,5	-7,5	+2,5	-6,5	+5	+2	-2	+5	+1	-5,5	-1	

Kilder: Borre og Andersen (1994); Andersen et al. (1998); Indenrigsministeriet (1996, 1999); egne beregninger.

diversificeret Folketing. Effekten vil først for alvor komme, hvis antallet af kredsmandater i de enkelte amter/storkredse også reduceres. For det andet identificerer analysen systematiske tabere og vindere: Mens det er næsten åbenlyst, at større partier vil vinde ved en højere spærregrænse, og at de mindste risikerer at tabe, er det ikke åbenlyst, nøjagtigt hvem der vil vinde eller tabe, eller hvor meget. Det bliver imidlertid klarere her, og partiernes størrelse alene synes tydeligvis ikke at forklare hele variationen i netto-forandringerne. For det tredje åbner resultaterne også for nogle helt andre perspektiver, for eksempel om disse alternative mandatfordelinger ville have givet helt anderledes magtkonstellationer i Folketinget, herunder regeringsdannelser. Her viser der sig interessante forskelle imellem de to typer af simuleringer. Givet resultaterne i tabel 3 ville Poul Nyrup Rasmussens regering i 1994 have fastholdt regeringsmagten, selvom en højere spærregrænse ville have kostet Ø dens repræsentation, idet stort set alle mandater ville være tilfaldet andre partier i regeringens parlamentariske grundlag. Ved 1998 valget ville den højere spærregrænse dog have kostet regeringen lige præcis det ene mandat, den ikke kunne undvære for at overleve. Anderledes ser det ud med resultaterne i tabel 4: I 1994 ville Poul Nyrup Rasmussens regering være faldet, idet det reducerede antal kredsmandater ville ramme de mange små partier hårdt, mens dens ultra-spinkle flertal i 1998 omvendt ville være blevet marginalt styrket.

#### *Simulering af partiernes reaktion på en forhøjelse af spærregrænsen 1994 og 1998*

Vi har som en foreløbig, instrumentel restriktion antaget, at partier ikke ville reagere, når de udsættes for strategisk stemmeadfærd. Men hvis ikke kun vælgere, men også partier kan tænkes at handle rationelt og strategisk i forhold til forandringer, bliver det interessante spørgsmål, hvorledes partierne vil reagere på egne forventninger til vælgernes strategiske adfærd givet en højere spærregrænse. I dette afsnit løsner vi op for denne antagelse og tillader, at også partierne handler strategisk. Dermed bliver vælgernes beslutning kun midlertidig, idet der for de partier, som forlades af vælgerne, er nogle modstrategier, der kan iværksættes.

Partier, der bliver forladt af vælgerne, kan overordnet enten søge at "poole" deres stemmer gennem valgteknisk samarbejde, eller de kan prøve at manipulere dimensionerne (dvs. inddrage nye temaer) i valgkampen for derigennem at vinde stemmer fra andre partier. Præcis hvilken strategi, der vil blive brugt, er svært at afgøre, men vi vil i det følgende se bort fra dimensionsmanipulation af de allerede anførte grunde. Valgforbund er (i modsætning til ved kommunalvalg) forbudt ved folketingsvalg, hvilket dog ikke udelukker andre former for valgteknisk samarbejde. Således kan kandidater fra et parti stille op på et andet partis liste, hvilket er sket flere gange (Elklit, Noack og Tonsgaard, 1976: 29; Danmarks Statistik, 1977: 191). Et parti kan dog også vælge en mere kompliceret løsning, nemlig at tilmelde sig et folketingsvalg sammen med et andet parti ved til Indenrigsministeriet at indlevere et antal valgerklæringer svarende til 1/175 af stemmerne ved det foregående folketingsvalg (Elklit, 1998: 13). Sammenholdes disse samarbejdsmuligheder er det klart, at den letteste løsning er at lade et partis kandidater stille op på det andet partis liste. En sådan valgstrategi må dog som minimum være betinget af, at de to partier ligger relativt tæt politisk set.

Derudover afhænger et muligt valgteknisk samarbejde af, hvor presset det enkelte parti føler sig. I virkelighedens verden vil et parti sikkert først forsøge at klare sig over spærregrænsen ved egen hjælp, men jo nærmere valget kommer, jo mere attraktivt vil et samarbejde være, hvis partiet derved opnår repræsentation i Folketinget. For at lette de problemer, som denne diskussion rejser, antager vi, at valget er umiddelbart forestående. Dermed vil rationelle partier indgå i valgteknisk samarbejde med andre partier, hvis de derved når over spærregrænsen. Vi vil ikke tage hensyn til vælgernes reaktion, men der vil naturligvis komme en reaktion også på denne handling. Samlet betyder dette, at der skal indføres et ekstra punkt i beregningerne, idet det skal undersøges, om nogle af de partier, der hverken vinder et kreds- eller tillægsmandat under en højere spærregrænse ville kunne indgå i et valgteknisk samarbejde. Dette kan kun ske, hvis partiernes vælgere og beslutningstagere ligger politisk tæt. Derefter kan nye mandattal beregnes.

For de simulerede valg med en spærregrænse på fem pct., men uden en halvering af antallet af kredsmandater i hvert amt/storkreds, er udregningen relativt simpel, idet kun ét parti ikke klarede den højere spærregrænse, nemlig Ø. Da det ikke ligger tæt på de andre partier, der ikke klarede spærregrænsen (B, D, Q), er der reelt ingen oplagte muligheder for strategiske alliancer.

Anderledes ser det ud med simuleringerne af en spærregrænse på fem pct. med en samtidig halvering af antallet af kredsmandater, jf. tabel 5. For 1994-valgets vedkommende er det potentielle valgresultat relativt kompliceret. Det skyldes, at de tre små midterpartier i 1994 alle fik mindre end fem pct. af stemmerne, og det lægger potentielt en dæmper på mandatrokeringerne, hvis partierne tillades at arbejde sammen. Hvor der i tabel 4 bliver flyttet rundt på 20 mandater, er det tilsvarende tal for 1994-valgets vedkommende maksimalt 11 mandater. Ligeledes reduceres antallet af vindere og tabere, når de mandatmæssige konsekvenser af en forhøjelse af spærregrænsen beregnes. Den eneste sikre vinder er igen F, der uanset koalitionsmulighederne mellem midterpartierne vinder mandater fra taberen, Ø, der ikke har nogle naturlige samarbejdspartnere. Mens situationen er rimelig klar for Ø, er det svært at udtale sig om B, D og Q's skæbne, hvis spærregrænsen sættes til fem pct. For de tre partiers vedkommende er perspektiverne i et samarbejde dog betydeligt større i forhold til Ø og F, idet det for alle tre partier er muligt at opnå en fælles gevinst. Præcist hvilke partier, der kan/vil samarbejde, afhænger blandt andet af partilederne – og deres vælgere – indbyrdes forhold. Sikker er det dog, at B er med, da D og Q ikke kan mønstre fem pct. af stemmerne tilsammen.

For 1998-valgets vedkommende er det potentielle valgresultat også vist i tabel 5, og situationen er her endnu mere kompleks end i 1994. I modsætning til 1994 opnår D og Q repræsentation i Folketinget, hvis de samarbejder. Konklusionerne vedrørende 1998-valget følger de andre to valg. Igen lægger mulighederne for samarbejde en dæmper på mandatrokeringerne. Hvor der i simuleringen uden strategisk valgsamarbejde (tabel 4) blev flyttet i alt 24 mandater, bliver der i tilfældet med samarbejde maksimalt flyttet 13 mandater. Blandt vinderne er igen F, men i modsætning til tidligere vil A og V også vinde mandater. Gruppen af tabere er uændret; kun Ø opnår ikke repræsentation ved en fem pct. spærregrænse kombineret med færre kredsmandater. Sværere er det at udtale sig om B, D og Q's mulig-

*Tabel 5. Beregninger af nye mandatfordelinger ved en spærregrænse på fem pct. og halvering af kredsmandaterne, 1994- og 1998-folketingsvalgene*

Mandater	Partier											I alt
	A	B	C	D	F	O	Q	V	Z	Ø	Andre	
Valget 21.09.1994	62	8	27	5	13	-	0	42	11	6	1	175
Spærregrænse på fem pct. og B+Q samarbejde	64	12 (B+Q)	28	0	16	-	(Se u. B)	43	12	0	0	175
Spærregrænse på fem pct. og B+D samarbejde	63	14 (B+D)	27	(Se u. B)	16	-	0	43	12	0	0	175
Spærregrænse på fem pct. B+D+Q samarbejde	62	17 (B+D+Q)	27	(Se u. B)	16	-	(Se u. B)	42	11	0	0	175
Valget 11.03.1998	63	7	16	8	13	13	4	42	4	5	-	175
Spærregrænse på fem pct. og B+Q samarbejde	66	12 (B+Q)	17	0	16	14	(se u. B)	45	5	0	-	175
Spærregrænse på fem pct. og B+D samarbejde	66	15 (B+D)	16	(se u. B)	16	14	0	44	4	0	-	175
Spærregrænse på fem pct. og D+Q samarbejde	67	0	16	13 (D+Q)	18	13	(se u. D)	43	5	0	-	175
Spærregrænse på fem pct. og B+Q+D samarbejde	64	19	16	(se u. B)	16	13	(se u. B)	43	4	0	-	175

Kilde: Borre og Andersen (1994); Andersen et al. (1998); Indenrigsministeriet (1996, 1999); egne beregninger.  
(lister) = lister der samarbejder.



heder for at blive repræsenteret i Folketinget, hvis spærregrænsen sættes op til fem pct., og kredsmandaterne halveres, idet alle fire koalitionsmuligheder mellem B, D og Q vil vinde mere end et mandat, hvis forudsigelserne holder stik. Men hvis et af de tre partier ikke kommer med i et samarbejde, forspildes chancen for at komme i Folketinget.

### **Konklusion**

Litteraturen om strategisk adfærd fremhæver, at såvel partier som vælgere handler strategisk i forhold til et givet lands valglov. Analysen har vist, at der er grund til at formode, at både danske vælgere og partier reagerer strategisk i forhold til de institutionelle rammer, hvorunder valghandlingen finder sted. Dog er de danske vælgers strategiske stemmeadfærd i forhold til den kommunale spærregrænse ikke helt så stærk som forventet, men der er god grund til at tro, at denne sammenhæng vil være stærkere ved folketingsvalg. Dermed giver det også mening at udregne mandattal ved folketingsvalg givet en anden spærregrænse, for eksempel på fem pct. Analyserne viser imidlertid også, at en realisering af de under tiden fremførte forslag om en højere spærregrænse alene næppe vil betyde større forandringer i det danske partisystem.

Nærværende analyser er i sagens natur ganske spekulative, ikke mindst når det gælder partiernes modstrategier, og det er umuligt at hævde, at mandatudregningerne er præcise udtryk for, hvorledes det ville være gået ved folketingsvalgene i 1994 og 1998, hvis spærregrænsen havde været fem pct. (hvad enten antallet af kredsmandater er uændret eller halveret) Dertil er der for meget, der ikke kan tages højde for; for eksempel har analysen ikke medtaget den mulighed, at partier kan vælge helt at lade være med at stille op. Problematikken omkring partiernes modstrategier er ligeledes blevet kraftigt forsimplet ved at antage, at valget er umiddelbart forestående, og "fordelingsnøglen" for "andetvalg-stemmer" bygger i nogle tilfælde på meget få respondenter i valgsørgeskemaet. Endeligt skal man også være opmærksom på, at nogle vælgere vedbliver med at stemme ærligt, selvom spærregrænsen er højere. Derfor kan man for nærværende kun tale om, at den rigtige taber (Ø) og nogle af de rigtige vindere (V, A og F) er identificeret.

Det er imidlertid også i sig selv en ikke-triviell indsigt. Hvis valgssystemer tenderer i retning af systematisk at være mere til gavn for nogen end for andre, så er valgsystemets indretning en potentielt meget central nøgle for forståelsen for, hvorfor det egentlig er indrettet, som det er. Dermed kan valgsystemet set som en i hvert fald delvis afspejling af de magtforhold, der gjaldt ved dets tilblivelse, og som det i nogen grad kan cementere på længere sigt. Eller med andre ord: Hvis "institutions matter", er der god grund til at spørge "for whom"?

### **Noter**

1. Sådan strategisk adfærd vil ikke blive inddraget i de efterfølgende empirisk baserede simuleringer af danske valgresultater, da flere stemmer i det danske valgsystem – alt andet lige – altid konverteres til flere mandater.

2. Mens spærregrænsen i proportionalvalgssystemer fremgår af lovgivningen, er den i rene flertalsvalgssystemer lig den såkaldte Droop-kvota (Reed, 1990: 339).
3. Manipulation forstås her som at udnytte muligheden for at ændre sin adfærd eller de institutionelle rammer på en sådan måde, at man opnår et resultat højere i éns præferenceorden, end hvad der ellers ville have været tilfældet.
4. For definition af denne, se Lijphart og Gibberd (1977: 225ff.).
5. Se Lijphart og Gibberd (1977: 227). Formlen er for danske folketingsvalgs vedkommende:  $T_{\text{kredsmandat}} = 1,4 / (2m + 1,4n - 2,4)$ , hvor  $m$  = kredsmandater i den pågældende amts- eller storkreds, og  $n$  = antal lister i den pågældende kreds.
6. Muligheden for at blive repræsenteret i Folketinget kan analyseres ud fra spærregrænsens regler. Her kan der ses bort fra de to første krav (et parti vinder et kredsmandat *eller* i to ud af de tre landsdele får mindst lige så mange stemmer som det gennemsnitlige antal gyldige stemmer afgivet per kredsmandat i de pågældende landsdele); det første fordi partiet i så fald allerede er repræsenteret i Folketinget, det andet fordi det reelt er uden betydning i dag (Elklit, 1998: 19). Konklusionen er derfor, at et parti *enten* skal vinde to pct. af stemmerne *eller* et kredsmandat for at blive repræsenteret i Folketinget.
7. Dette var dog kun muligt i forhold til 1998-valget; i forbindelse med 1994-valget blev vælgerne kun spurgt om, hvorvidt de følte sig tæt knyttet til et parti eller ej.
8. Inden for den spatiale vælgeradfærdsteori og -studier diskuteres, hvorvidt det bør antages, at vælgerne stemmer efter, hvor tæt alternativerne (for eksempel kandidaterne) er på vælgerens idealpunkter (*proximity voting*), eller efter hvorvidt man befinder sig på "samme side" (*directional voting*). Ifølge den første vil for eksempel en traditionel socialdemokratisk vælger stemme på Socialdemokratiet hvis, og kun hvis, partiet fortsætter med at være det nærmeste på vedkommende; ifølge den sidste vil vælgeren aldrig stemme på Venstre uanset, at dette måtte flytte sig relativt tættere på vælgeren end Socialdemokratiet. For nærværende er dette ikke en aktuell problemstilling, da begge teorier dikterer de alliancer, der her skitseres.
9. Det gælder for nogle vælgere, at de hverken kan defineres som kernevælgere eller overvejer at stemme på andre partier. Disse vælgere er det umuligt at udtale sig om, og de er derfor udeladt.

## Litteratur

- Andersen, Johannes, Ole Borre, Jørgen Goul Andersen og Hans Jørgen Nielsen (1998). *Valgundersøgelsen 1998: Projektbeskrivelse og spørgeskema*, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Barnes, Samuel H., Frank Grace, James K. Pollock and Peter W. Sperlich (1962). "The German Party System and the 1961 Federal Election", *American Political Science Review*, Vol. 56, No. 4, pp. 899-914.
- Borre, Ole and Jørgen Goul Andersen (1994). *Danish Election Survey 1994: Variables, Coding and Marginals*, Århus: Dept. of Political Science, University of Aarhus.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller and Donald E. Stokes (1993) [1960]. "The Impact and Development of Party Identification", pp. 224-234 in Richard G. Niemi and Herbert F. Weisberg (eds.), *Classics in voting behaviour*, Washington: CQ Press.
- Cox, Gary W. (1994). "Strategic Voting Equilibria Under the Single Non-Transferrable Vote", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 3, pp. 608-621.
- Cox, Gary W. (1997). *Making Votes Count*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Danmarks Statistik (1977). *Folketingsvalget den 15. februar 1977*, København: Danmarks Statistik.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper Collins.
- Elklit, Jørgen (1998). *Danske valgssystemer: Fordelingsmetoder, spærreregler, analyseredskaber*, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Elklit, Jørgen (1999). "Party Behaviour and the Formation of Minority Coalition Governments: Danish Experiences from the 1970s and 1980s", pp. 63-88 in Wolfgang C. Müller and Kaare

- Strøm (eds.), *Policy, Office, or Votes? How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Elklit, Jørgen, Johan Peter Noack and Ole Tønsgaard (1976). *Germans and Danes in North Schleswig*, Århus: Dept. of Political Science, University of Aarhus.
- Elklit, Jørgen and Nigel S. Roberts (1995). *A Category of Its Own: Four Proportional Representation Two-Tier Compensatory Member Electoral Systems and Their Performances in 1994*, Århus: Dept. of Political Science, University of Aarhus.
- Fisher, Stephen (1973). "The Wasted Vote Thesis: West German Evidence", *Comparative Politics*, Vol. 23, No. 2, pp. 293-299.
- Frandsen, Annie Gaardsted (2002). "Size and Electoral Participation in Local Elections", *Environment and Planning C: Government and Policy*, Vol. 20, No. 6, pp. 853-869.
- Galbraith, John W. and Nicol Rae (1989). "A Test of the Importance of Tactical Voting: Great Britain, 1987", *British Journal of Political Science*, Vol. 19, No. 1, pp. 126-136.
- Gallagher, Richard (1991). "Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems", *Electoral Studies*, Vol. 10, No. 1, pp. 33-51.
- Indenrigsministeriet (1996). *Folketingsvalget den 27/9 1994*, København: Notex.
- Indenrigsministeriet (1999). *Folketingsvalget den 11/3 1998*, København: Notex.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1999). "Demokrati, magt og kollektive valgs rationalitet", pp. 238-282 i Uffe Jakobsen og Morten Kelstrup (red.), *Demokrati og demokratisering: Begreber og teorier*, København: Politiske Studier.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2000). "Én offentlig mening? Om rationalitet i valg og vælgerundersøgelser", pp. 279-311 i Peter Kurrild-Klitgaard, Lars Bille og Tom Bryder (red.), *Valg, vælgere og velfærdsstat: Festschrift til Hans Jørgen Nielsen*, København: Politiske Studier.
- Lijphart, Arend (1994). "Democracies: Forms, Performance, and Constitutional Engineering", *European Journal of Political Research*, Vol. 25, No. 1, pp. 1-17.
- Lijphart, Arend (1997). "Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 1, pp. 1-14.
- Lijphart, Arend and Robert W. Gibberd (1977). "Thresholds and Payoffs in List Systems of Proportional Representation", *European Journal of Political Research*, Vol. 5, No. 3, pp. 219-244.
- Mouritzen, Poul Erik (1997). "I stemmeboksen: Hvem kommer dér - og hvorfor?", pp. 262-278 i Jørgen Elklit og Roger Buch Jensen (red.), *Kommunalvalg*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Myerson, Roger and Robert Weber (1993). "A Theory of Voting Equilibria", *American Political Science Review*, Vol. 87, No. 1, pp. 102-114.
- Niemi, Richard G., Guy Whitten and Mark Franklin (1992). "Constituency Characteristics, Individual Characteristics and Tactical Voting in the 1987 British General Election", *British Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 2, pp. 229-240.
- Palfrey, Thomas (1989). "A Mathematical Proof of Duvergers Law", pp. 34-58 in Peter C. Ordeshook (ed.), *Models of Strategic Choice in Politics*, Ann Arbor: Michigan University Press.
- Poulsen, Peter Sinding og Mads Christian Mikkelsen (1999). "Valgsystemer og strategisk adfærd: Et komparativt studie af tre skandinaviske valgsystemer", *Politica*, 31. årgang, nr. 4, pp. 377-397.
- Ragsdale, Lyn and Jerrold G. Rusk (1993). "Who Are the Nonvoters? Profiles from the 1990 Senate Elections", *American Journal of Political Science*, Vol. 37, No. 3, pp. 721-746.
- Reed, Steven R. (1990). "Structure and Behaviour: Extending Duverger's Law to the Japanese Case", *British Journal of Political Science*, Vol. 20, No. 3, pp. 335-356.
- Riker, William H. (1982). *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, San Francisco: W.H. Freeman.
- Riker, William H. (1986). *The Art of Political Manipulation*, New Haven: Yale University Press.